

Koillisen Siperian tšuktšien henkilölaulu musiikillisen ajattelun käännekohtana

Lectio praecursoria

Pia Siiralan taiteilijakoulutuksen tohtorintutkinto tarkastettiin 7.6.2024 Musiikkitalon Camerata-salissa Helsingissä. Jatkotutkinnon aiheena oli koillisen Siperian alkuperäiskansojen musiikki. Opin- ja taidonnäytteeseen kuuluvan tutkielman otsikko: Kuulokulmia tšuktšien henkilölauluun: säveltämällä kuuleminen taiteellisen tutkimuksen menetelmänä. Tarkastustilaisuuden valvojana toimi dosentti Saijaleena Rantanen. Lausunnon tutkinnon taiteellisesta osuudesta antoi lautakunnan puheenjohtaja MuT Anna-Kaisa Liedes. Lausuntonsa kirjallisesta työstä antoivat dosentti Kati Kallio ja MuT Arja Kastinen.

Musiikkiesitykset lektion aikana:

Otteita Pia Siiralan sävellyksistä

Asikongaun – 11 Hetkeä (2017) – Kuinka saisin vedettyä kalan vedestä ja Sanaton laulu

Ääni vastaa ääneen (2018) – katkelma osasta Tevljantonau

Musiikin virta (2022) – katkelmia osista Kuang ja Tingaan (video)

Polar Voices (2020) – Omryl'kot – Vaellus (äänite)

Pia Siirala, viulu. Äänitteillä: Tevljantonau, Kuang & Tingaan, laulu; Ensemble XXI Kosovo, kapellimestari Lygia O'Riordan.

Miltä tuntuisi, jos yhtäkkiä olisit keskellä aivan tuntematonta maailmaa, ventovie-
raiden ihmisten parissa, joiden kieltä et osaisi puhua ja joista tietäisit vain sen, missä
päin maailmaa he elävät? Miltä tuntuisi, jos nämä ihmiset ottaisivat sinut muu-
kalaisen vastaan, vaikka saapuisit keskellä yötä, lopen uupuneena, pitkän tundran
vaelluksen jälkeen, ja he antaisivat sinulle lämmintä keittoa ja levittäisivät maahan
porontaljan, jolle voisit asettua nukkumaan? Tai jos he kutsuisivat sinut asumaan
kotiinsa vain sen perusteella, että olitte lyhyesti sattuneet tapaamaan lentokentällä
ja olit kysynyt, missä olisi mahdollista majoittua heidän kotikylässään, jonne saatat
matkustaa joskus kuukauden päästä? Miltä tuntuisi, jos sitten kaiken tämän jälkeen
kuulisit heidän laulavan etkä koskaan elämässäsi olisi kuullut mitään sen kaltaista?
Et ymmärtäisi sitä ollenkaan, mutta silti, jostain syystä se tekisi sinuun suuren vai-

kutuksen?

Tämä on kuvaus kenttämatoikoiltani Tšukotkaan ja kohtaamisistani tšuktšien kanssa. Kuvailu on ehkä hiukan liioiteltu. En tietenkään hypähtänyt täysin tuntemattomaan maailmaan yhtäkkiä, sattumalta. Olinhan etukäteen suunnitellut matkojani, katsellut karttoja ja ottanut selvää, missä päin alkuperäiskansoja asuu ja miten sinne pääsisi matkustamaan. Olin myös tehnyt apuraha-anomuksia, joihin piti kirjoittaa, mitä olen lähdössä tekemään.

Ensimmäisessä matkakohteessani Sahalinissa olin käynyt jo monta kertaa aiemmin soittamassa Ensemble XXI -kamariorkesterimme kanssa. Orkesterimme kapellimestari Lygia O’Riordan oli viettänyt Sahalinissa puolitoista vuotta ja tutustunut silloin nivheihin, jotka olivat Sahalinin alkuperäiskansa. Palatessaan takaisin Moskovaan hän toi mukanaan äänitteitä nivhien laulusta; ne hän oli saanut etnomusikologi Natalia Mamtševalta, joka oli tutkinut nivhien lauluperinnettä jo yli 20 vuotta. Nämä laulut avasivat aivan toisenlaisen musiikin maailman kuin mitä olin tottunut kuulemaan tai esittämään, mutta samalla musiikki oli niin mielenkiintoista, että halusin kuulla sitä luonnossa, ja niin matkustin ensimmäiselle kenttämatoikalleni Sahaliniin kesällä 2004. Laulujen pohjalta syntyi ensimmäinen sävellykseni *Nivkh Themes*, joka esitettiin nivhien festivaaleilla samana vuonna.

HENKILÖLAULUN JÄLJILLÄ – KENTTÄMATKAT JA AINEISTO

Tutustumiseni nivheihin herätti uteliaisuuteni kuulla myös muiden alkuperäiskansojen musiikkia koillisessa Siperiassa, ja päätin jatkaa matkaani Sahalinin yläpuolelle Kamtšatkaan. Helmikuussa 2008 pääsin matkustamaan Kamtšatkan pohjoisiin osiin, ja ensimmäinen alkuperäiskansojen kylä, jonne osuin, oli Atšaivajamin tšuktšikylä lähellä Tšukotkan rajaa. Kun kuulin heidän lauluaan, tein päätöksen, että matkani jatkuisi Tšukotkaan, Alaskaa vastapäätä sijaitsevalle Venäjän itäisimmälle alueelle. Vuodesta 2004 aina vuoteen 2019 olen tehnyt kenttämatoikoita koilliseen Siperiaan, Sahaliniin, Kamtšatkaan ja neljä kertaa Tšukotkaan. Asuin usein paikallisten asukkaiden luona alkuperäiskansojen kylissä tai poropaimentolaisten leireissä. Osallistuminen kodin töihin ja jutustelu työn lomassa avasivat ymmärrystä heidän elämäänsä paljon enemmän kuin pelkät kameran edessä käydyt keskustelut tai haastattelut. Kenttämatoikoillani videoin ja valokuvasin ahkerasti sekä pidin matkapäiväkirjaa, mutta ylivoimaisesti tärkein aineistoni ovat äänitteet, jotka sisältävät noin 1400 laulua: niitä lauloivat minulle tšuktšit, korjakit, jupikit, itelmeenit, tšuvaanit, jukagiirit, nivhit ja evenit. Suurin osa näistä äänitteistä on tšuktšien henkilölauluja.

Henkilölaulu on arktisten alkuperäiskansojen kulttuuriperinnettä Saamenmaasta halki Siperian aina Tšuktšien niemimaalle asti. Sen merkitys ei ole kaikkialla aivan sama. Tšuktšien kohdalla henkilölaulu tarkoittaa sitä, että perinteisesti jokainen lapsi sai vanhemmiltaan tai isovanhemmiltaan syntymälahjakseen nimensä lisäksi

myös oman, henkilökohtaisen laulunsa. Laulut ovat kullekin henkilölle ominaisia, samoin kuin jokainen meistä puhuu omalla tavallaan. Lapsena lahjoitetun laulun lisäksi tšuktši tekee aikuisiällä myös oman laulunsa.

Tärkeä piirre tšuktšien henkilölaulussa on se, että ihminen henkilöityy laulussa sanojen sijaan musiikin välityksellä. Laulussa saattaa kyllä olla sanoja, mutta niillä on toissijainen merkitys. Tämä ainutlaatuinen muistinvarainen lauluperinne on valitettavasti jo hiipumassa, ja henkilölaulujen taitajat alkavat olla jo iäkkäitä. He edustavat sukupolvea, joka vielä syntyi, kasvoi ja eli poropaimentolaisena tundralla.

TUTKIMUKSEN VAIHEET

Tutkimuksessani on ollut kaksi vaihetta, jotka ovat tapahtuneet osittain päällekkäin ja osittain eri aikoina. Ensimmäinen vaihe oli kenttämatkat ja tutustuminen koillisen Siperian alkuperäiskansoihin, etenkin tšuktšeihin. Avainhenkilöiksi nousevat laulajat, jotka ovat erityisesti vaikuttaneet omien musiikkikäsitysteni muuttumiseen. Kaikki tutkimuksen aikana säveltämäni musiikki pohjautuu heidän laulantaansa. Heitä ovat nivhi Ulita, joka oli elävä todiste muistinvaraisesta kulttuurista; hänen vaikutuksestaan koko tutkimus sai alkunsa. Samoin korjakki Mulingaut, joka lahjoitti minulle oman henkilölaulun, sekä monet tšuktšit, kuten Vukvunga, Tevljantonau, Tinatval, Raughtitval, Jaatitvaal, Pan, Etiljan, Kuljumitš, Kuang, Tingaan, Pengengeku, Omry'lkot, Eingevngeut ja Rol'tytval lumosivat minut laulullaan. Jupik Asikongaun, jonka tapasin Sirennikin kylässä Tšukotkassa vuonna 2009, lauloi jo vuoteenomana minulle 11 laulua. Niistä muutamat saattoivat edustaa jupikkien jo kadonnutta henkilölaulun perinnettä.

Tutkimuksen toinen vaihe on ollut taiteellinen työskentely, joka keskittyy kuulemiseen. Tohtorintutkintoni ”Kuulokulmia koillisen Siperian alkuperäiskansojen musiikkiin” koostuu viidestä taiteellisesta osiosta ja tutkielmasta, jonka otsikko on *Kuulokulmia tšuktšien henkilölauluun: säveltämällä kuuleminen taiteellisen tutkimuksen menetelmänä*. Kuulokulmilla en tarkoita vain kuuntelemista, vaan oivalluksia, jotka ovat syntyneet musiikin tekemisen ja usein hyvin ristiriitaisen ja epävakaa kuulemisen vuorovaikutuksessa. ”Kuulokulmat” on tutkimusprosessi, jossa säveltäminen on toiminut tutkimukseni menetelmänä. *Säveltämällä kuulemisella* tarkoitan säveltämistä, joka on inspiroitunut kenttämatkoilla kohtaamieni alkuperäiskansojen säestyksettömästä, yksiaanisesta laulannasta. Säveltämällä siihen pohjautuvaa musiikkia olen pyrkinyt kuulemaan ja ymmärtämään sisältä käsin, miten laulu liikehtii ja etenee.

VIITEKEHYS JA LAULUJEN OMINAISPIIRTEET

Tutkimukseni viitekehys on ollut muusikon hiljainen, kokemuksellinen tieto. Se ei ole lähtenyt liikkeelle teorioista tai niiden pohjalta valituista tutkimusmenetelmistä. Päinvastoin menetelmät ovat syntyneet kenttämatkojen vahvoista kokemuksista. Tutustuminen tšuktšeihin ja se kaikki tieto, jonka he itse minulle kertoivat, oli tutkimuksen alulle paneva voima. Sen tueksi hain lisätietoa etnomusikologisesta tutkimuksesta (mm. Tiron 2019; Šeikin 2018; Stone 2008; Niemi & Jouste 2002; Mamtševa 1996; Herndon 1993; Bogdanov 1992) ja erityisesti tutkimuksesta, joka koskee tšuktšien ja muiden Siperian alkuperäiskansojen lauluperinnettä. Kuuleminen ja havainto ovat olleet tutkimukseni keskiössä, ja siksi olen sivunnut myös fenomenologiaa (Merleau-Ponty 2012; Nancy 2007), musiikin perusolemuksen filosofiaa (Kivy 1993, 35; Goehr 2002; Langer 1954) ja luonnon äänimaailman hahmottumista musiikkina (Lanooy 2020; Krause 2013; Payne 2001; Payne & Payne 1985; Messiaen 1956).

Valitsin tutkielmaan kenttämatkojeni aineistoista noin 40 laulua, joista noin kahdenkymmenen laulun avulla olen tuonut esille tšuktšien laulujen ominaispiirteitä. Niitä ovat muun muassa voimakas melismaattisuus, mikrointervallisuus, liukuvat säveltasot ja musiikin virtaavuus, jossa rytmi muodostuu orgaanisesti toisiinsa liittyvistä pulssiyksiköistä. Erityisen kiinnostava ja yllättäväkin löytö tässä yksiaanisessa musiikissa on ollut horisontaalinen harmonia. Tällä tarkoitan melodian pää-ääniä ympäröivää sivuäänten pilveä, joka korostaa laulun rytmistä energiaa ja luo harmonisia kenttiä laulun sisällä.

SÄVELTÄMINEN TUTKIMUKSEN MENETELMÄNÄ JA MUSIIKILLINEN AJATUKSENJUOKSU

Tutkintoni viidessä taiteellisessa osiossa – *Ulitan kävely, Ääni vastaa ääneen, Musiikin virta, Henkilölaulua etsimässä ja Polar Voices* – esitin seitsemän sävellystäni ja yhden improvisaation. Sävellystyö nosti esiin tutkimuksen keskeisimmän kysymyksen: mikä tässä musiikissa sen outoudesta huolimatta on se jokin, mikä koskettaa minua niin syvästi, etten voi sitä sivuuttaa.

Säveltäminen synnytti myös joukon tarkentavia jatkokysymyksiä, joiden tarkoituksena oli selvittää, kuinka tšuktšien musiikki käyttäytyy. Yksi näistä oli *Ääni vastaa ääneen* -konsertissa tekemäni musiikillinen koe. Halusin sen avulla päästä perille, millaista musiikkia syntyisi, jos purkaisin tšuktšien nestemäisen, virtaavan musiikin kaasuksi eli pienempiin osiin ja yhdistäisin ne uudelleen kokonaisuuksiksi? Auttaisiko se ymmärtämään musiikin koostumusta?

Tevljantonau muutti asennettani musiikkiin hyvin ratkaisevasti. Säveltäminen hänen musiikkinsa pohjalta osoitti myös eron musiikillisen ajatuksenjuoksumme

välillä. Hän avasi korvani kuulemaan musiikkia, joka syntyy ikään kuin sattumalta, ja hänen vaikutuksestaan tutkimuksen painopiste siirtyikin musiikin yksityiskoh- tien tarkastelusta kohti suurempia kokonaisuuksia. Säveltäminen herätti myös kysy- mään, miksi tšuktšien musiikissa on koko ajan sellainen tuntu, ettei se koskaan ala tai lopu vaan että jatkuvasti oltaisiin jossain keskellä. Mietin myös, mitä on sellainen musiikki, jota ei esitetä toiselle, tai voiko hiljaisuus olla musiikkia.

Tšuktšien musiikilla on ollut syvä vaikutus omaan muusikkoututeeni. Kuten tut- kielmassani totean: on toistaiseksi vaikea sanoa, kuinka tšuktšien laulu vaikuttaa säveltämiseeni tulevaisuudessa, mutta siitä olen varma, että tšuktšien musiikki on niin vahvasti tullut osaksi oman musiikillisen virtani vettä, että en halua enkä enää edes voi suodattaa sitä itsestäni ulos. Ja näin taiteellisen tutkimukseni kenttämätka jatkuu.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Bogdanov, Igor 1992 = Богданов, И. 1992. *Творческие и практические проблемы музыкальной этнопедагогике (на примере народов Севера)* [Etnomusikologisen pedagogiikan taiteelliset ja pragmaattiset kysymykset (esimerkkinä pohjoiset alkuperäiskansat)]. Москва: Институт национальных проблем образования министерства образования РФ.
- Goehr, Lydia 2002 [1992]. *The Imaginary Museum of Musical Works: An Essay in the Philosophy of Music*. Oxford: Clarendon Press.
- Herndon, Marcia 1993. Insiders, Outsiders: Knowing Our Limits, Limiting Our Knowing. *The World of Music* 35 (1), 63–80.
- Kivy, Peter 1993. *The Fine Art of Repetition: Essays in the Philosophy of Music*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krause, Bernie 2013. *The Voice of the Natural World*. <https://www.english-video.net/v/fi/1788>. (tarkistettu 18.3.2024)
- Langer, Susanne K. 1954 [1942]. *Philosophy in a New Key: A Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art*. A Mentor book, 25. New York, NY: New American Library of World Literature.
- Lanooy, Jan Pieter 2020. Birdsong Representation within Messiaen's Organ Music. A study on the birdsong accuracy within Messiaen's *Communion* and how to represent the birdsong parts on an eighteenth-century organ. Research exposition, MA research. Royal Conservatoire The Hague. <https://www.researchcatalogue.net/view/887686/887687>.
- Mamtševa, Natalia [Мамчева, Н.] 1996. *Нивхская музыка как образец раннефольклорной монодии* [Nivhien musiikki osoituksena varhaisesta kansanmusiikin monodiasta]. Южно-Сахалинск: Сахалинское областное книжное издательство.
- Merleau-Ponty, Maurice 2012 [1996]. *Filosofisia kirjoituksia*. Toim. ja suom. Miika Luoto & Tarja Roinila. Keuruu: Nemo, Otava.
- Messiaen, Olivier 1956 [1944]. *The Technique of My Musical Language*. 2. painos. Paris: Alphonse Leduc.
- Nancy, Jean-Luc 2007 [2002]. *Listening*. Kääntänyt Charlotte Mandell. New York, NY: Fordham University Press.
- Niemi, Jarkko & Marko Jouste 2002. Teesejä pohjoisen laulun analyysiin: tarkastelussa nenetsit ja saamelaiset. *Etnomusikologian vuosikirja 14*. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura. 161–209. <https://doi.org/10.23985/evk.101136>.

- Payne, Roger 2001 [2000]. Whale Songs: Musicality or Mantra? Bio Music Symposium, AAAS Annual Meeting, 2000. *The Music of Nature and the Nature of Music* vol. 291, issue 5501, 52–54. <https://doi.org/10.1126/science.10.1126/SCIENCE.1056960>.
- Payne, Roger & Katharine Payne 1985 [1983]. Large Scale Changes over 19 Years in Songs of Humpback Whales in Bermuda. *Zeitschrift für Tierpsychologie* 68 (2), 89–114. <https://doi.org/10.1111/j.1439-0310.1985.tb00118.x>
- Šeikin, Jurij [Шейкин, Ю.] 2018. *Музыкальная культура чукчей* [Tšuktšien musiikkikulttuuri] отв. ред. О.Э. Добжанская, Т. И. Игнатъева; М-во науки и высшего образования РФ; Аркт. гос. ин-т культуры и искусств. Новосибирск: Наука.
- Stone, Ruth M. 2008. *Theory for Ethnomusicology*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Tiron, Jekaterina [Тирон Е.] 2019. Песенный фольклор коряков в записях и публикациях: историография и перспективы этномусикологического изучения [Korjakkien laulun folkloristiikka tallenteissa ja julkaisuissa: historia ja etnomusikologisen tutkimuksen näkymät]. *Сибирский филологический журнал. № 1*, Новосибирск. <https://doi.org/10.17223/18137083/66/1>.